

Razvoj talijanskog nacionalizma i iredentizma u Istri

U radu je prikazan razvoj talijanskog nacionalizma i iredentizma u Istri od početka 19. stoljeća sve do konačnog ujedinjenja Italije 1870. godine. Italija početkom 19. stoljeća započinje borbu za samostalnost pokretom risorgimenta i svoje ideje širi na područja s talijanskim stanovništvom. Sve veći broj političkih glasila i školovanje istarskih Talijana u Italiji doveli su do prosvjeda protiv austrijske vlasti u Istri, ali i osporavanja nacionalnih prava slavenskih naroda na tom prostoru. Ideje risorgimenta nisu bile usmjerene samo protiv Austro-Ugarske, već i protiv Francuske te Velike Britanije. Povratkom u Istru, talijanski intelektualci započinju oštre kampanje protiv slavenskih naroda u novinama, brošurama, člancima pa čak i u znanstvenim djelima. Hrvati i Slovenci, slavenski narodi, nisu ostali ravnodušni jer su osjećali prijetnju od talijanske hegemonije te započeli borbu za nacionalnu ravnopravnost. Ujedinjenjem Italije nije završena pretenzija na istočnu obalu Jadrana, upravo suprotno, ona je i dalje bila prisutna samo s manjim intenzitetom nego ranije što će se posebno očitovati krajem 19. stoljeća i početkom Prvog svjetskog rata.

1. Uvod

Počeci talijanskih težnji za političkim okrupnjavanjem svih teritorija koji su unutar talijanskoga nacionalnog pokreta promatrani povijesno i/ili etnički talijanskima započinju još u 18. stoljeću nakon Francuske revolucije i pada Mletačke Republike. Stvaranjem društva karbonara početkom 19. stoljeća javljaju se i pretenzije na istočnu obalu Jadrana. Takve ideje stizale su i u Istru gdje su poticale mlade talijanske intelektualce na što veći angažman i osnivanje sličnih društava kao i u Italiji. Tijekom 19. stoljeća istarski su Talijani živjeli u primorskim gradovima na zapadnoj obali Istre te je iz njihovih krugova proizlazio vladajući sloj. Građanstvo je bilo najbrojniji sloj, a činili su ga posjednici, zakupnici malih zemljišnih posjeda, zemljoradnici te gradska sirotinja. Sloj sitnog građanstva činili su pomorci, brodovlasnici, trgovci i obrtnici koji su u gradovima bili najutjecajniji. Najmanji je sloj uglavnom pripadao patricijatu, a činili su ga veleposjednici i zakupci velikih posjeda. Sloj intelektualaca činili su polaznici koparske gimnazije, a nakon završetka studija zapošljavali su se kao profesori, liječnici ili pravnici. Časopisi koji su tiskani u Trstu imali su značajnu ulogu u oblikovanju

nacionalne svijesti istarskih Talijana, a u istarskim su gradovima bili lako dostupni, popularni i vrlo utjecajni. Kao mediji poslužili su u širenju nacionalističkih stavova i osporavanju nacionalnih prava slavenskim narodima. Dakle, cilj je ovog rada prikazati razvoj težnji za onim dijelovima teritorija koji su u okviru talijanskog nacionalnog pokreta promatrani talijanskima, utjecaj talijanskih nacionalnih ideja na istarske Talijane, važnost revolucije u Italiji 1848. godine i njezin utjecaj na pojačavanje nacionalnih ideja istarskih Talijana, djelovanje glavnih talijanskih nacionalista i iredentista u Istri te reakciju protivnika takvih težnji.

U okviru hrvatske historiografije tema o razvoju talijanskog nacionalizma i iredentizma u Istri tijekom prve polovice 19. stoljeća obrađena je djelomično. Riječ je uglavnom o nekolicini radova ili u slučaju Bože Milanovića i njegove studije *Hrvatski narodni preporod u Istri* o nekoliko poglavlja u kojima se eksplicitno govori o pojavi talijanskog nacionalizma i iredentizma u Istri te njegovim glavnim predstavnicima. Djelomično su spomenuti stavovi vodećih talijanskih iredentista i nacionalista u Istri, ali i onodobnih talijanskih političara. Stoga, ovaj rad nastoji pružiti cjelokupnu sliku događaja na Apeninskom poluotoku krajem 18. i početkom 19. stoljeća te utjecaj tih događaja na situaciju u Istri, što je u većini slučajeva nedostajalo ranijim interpretacijama ove teme.

2. Pojava talijanskog iredentizma

Iredentizam ili *terra irredenta* (neoslobođena zemlja) potječe od talijanske riječi *redimere*, a znači otkupiti, iskupiti, izbaviti, osloboditi. *Redimento* je oslobođen, a *irredento* neoslobođen, tj. pod tuđom vlašću i označava težnju nacionalnih manjina u nekoj zemlji za sjedinjenjem s maticom zemljom (Klaić, 1974 : 578). Može se reći kako je iredentizam bio prije svega politički zahtjev kojim se tražilo priključenje zajednici, državi, onih područja izvan njezinih poznatih i priznatih granica koja su etnički, jezikom, običajima, tradicijom, kulturno-povijesnim osobinama i razvojem vezana za nju. Pod pojmom talijanskog iredentizma podrazumijeva se politički pokret koji se oblikuje 60-ih godina 19. stoljeća u procesu stvaranja nacionalne države s ciljem pripojenja talijanskih zemalja izvan tadašnjih granica. Prema tadašnjim iredentistima ta su područja podrazumijevala: Nicu, Korziku, Maltu, Južni

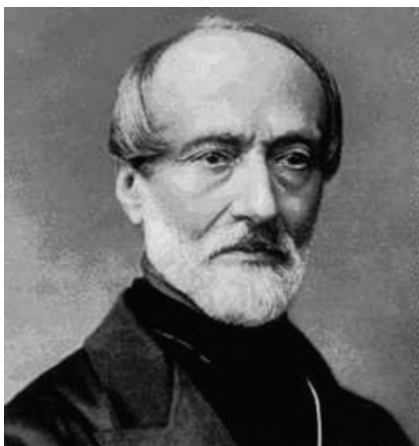
Tirol, Trst s Istrom, Hrvatsko primorje, Dalmaciju, Crnu Goru i Albaniju. Krajem 19. stoljeća talijanski je iredentizam sukladan kolonijalnim ekspanzijama u koje je bio uključen veći broj tadašnjih europskih zemalja (Večerina, 2001 : 14). S obzirom da mu etnički sastav stanovništva u Istri, Hrvatskom primorju i Dalmaciji nije odgovarao, pozivao se najčešće na povijesno pravo, tj. nekadašnje mletačko prisustvo na tim prostorima.

Iredentističke težnje pojavljuju se na Kongresu ujedinjenja u Bassanu 1797. godine kada se zahtijevalo da budućoj napoleonskoj Italiji, uz Veneciju i Cisalpinsku republiku, pripadnu i Istra i Rijeka. U jednogodišnjem razdoblju od 1796. do 1797. održavao se niz kongresa čiji je cilj bio ujedinjenje područja u Cisalpinsku republiku koju je Napoleon Bonaparte oslobodio od papinske vlasti. Državna obilježja nove Republike činila je trobojna zastava, današnja talijanska trobojnica, s prijestolnicom buduće države u Milanu. Cisalpinska republika mijenja ime 1797. godine u Ligursku republiku i pod svoj je suverenitet uključivala nekadašnje mletačko područje budući da su Venecija i mletačko kopno istočno od rijeke Adige Campoformijskim mirom pripali Austriji. Nakon Napoleonova sloma i Bečkog kongresa talijanski je prostor ostao rascjepkan na nekoliko državnica. Gospodarski je najrazvijenija država bila Kraljevina Sardinija koju su činile Sardinija, Genova i Pijemont, a pijemontsko-sardinijski kralj bio je Karl Albert. Kraljevstvo Obiju Sicilija – Sicilija i cijela južna Italija s Napuljem bila je pod vlašću španjolskih Burbonaca – u srednoj Italiji stvorena je Papinska Država, dok je lombardsko-venetsko područje kao i ostali dijelovi srednje Italije (Toskana, Parma, Modena) bilo pod austrijskom upravom. Austrijski ministar Klemens Lothar Metternich istaknuo je kako Italija postoji samo kao geografski pojam te kako će Austrija kao najjača sila pomagati Burboncima u suzbijanju nacionalnih ideja. U takvim se uvjetima 1818. godine u Napulju javilo tajno političko udruženje *Carbonaria* koje je težilo ujediniti Italiju u republiku. Ideje udruženja bile su mješavina kršćanskog misticizma, rousseauovskog demokratizma i rimskog mita. Karbonari su se borili za oslobođenje Italije i liberalni ustav, ali nisu imali razrađen program političkog ujedinjenja Italije. Smatrali su da buduću Italiju treba činiti Apeninski poluotok sa svim obližnjim otocima i čitava istočna obala Jadrana. Pokrenuli su niz revolucionarnih ustanaka koji su završili bez uspjeha, nakon čega je ta revolucionarna organizacija propala.

3. Početak djelovanja talijanskog iredentizma u Istri

Želje za ujedinjenjem istarskih Talijana s Talijanima u Italiji javljaju se nedugo poslije Francuske revolucije. Padom Mletačke Republike i priključenjem zapadne Istre, zajedno s Venecijom, Kraljevini Italiji pod Napoleonom njihove se čežnje samo pojačavaju. Napoleonovim porazom 1813. godine zapadna Istra pripala je Austriji. Konkretno djelovanje za sjedinjenje s talijanskim državama počelo je osnivanjem karbonarskih društava pod utjecajem talijanskih od 1821. do 1831. Ideje su se brzo širile u Goričkoj i Trstu, a istarski su gimnazijalci bili pod najvećim utjecajem jer se većina i školovala u Italiji. Mladi odvjetnik Giuseppe Mazzini u Francuskoj je osnovao društvo *La giovine Italia* (Mlada Italija) i pozvao na revoluciju za oslobođenje u gornjoj Italiji. Iako je došlo do nekoliko pobuna, one su bile bez uspjeha. Godine 1834. društvo je promijenilo ime u *Giovine Europa*¹ jer je Mazzini svoju ideju o oslobođenju i ujedinjenju htio proširiti i na ostale narode u Europi. Takva politička aktivnost uzbunila je austrijsku vlast te je ona zabranila i progonila Mazzinijeve pristaše na području svoje vlasti na Apeninskom poluotoku. Svoj naum realizirala je odijeljivanjem pokrajina istočno od Soče tako da se u Lombardiju i Veneciju nije moglo putovati bez posebne dozvole. Kod prijelaza policija je vršila strog nadzor. Tako su i ideje talijanskog nacionalizma stizale u Goričku i Trst postupno i nije ih bilo moguće zaustaviti (Milanović, 1967 : 140). Mazzini je bio veliki prijatelj Slavena i pobornik ujedinjenja južnih Slavena u kojima je vidio talijanske saveznike u borbi protiv austrijske vlasti. Veliki talijanski državnik, Camillo Cavour, također je podržavao buđenje južnih Slavena te nikako nije želio da talijanska politika ostavi dojam kao da teži za Trstom, Istrom i Dalmacijom. Otežavanje razvoja hrvatske nacionalne svijesti u Istri moguće je objasniti boljim preduvjetima, višoj razini obrazovanosti društvenih slojeva i dominantnošću talijanske manjine u obnašanju vlasti. Talijanska nacionalna integracija javila se ranije nego u Hrvata jer su istarski Talijani spremnije dočekali integracijske procese. Što se tiče Slovenaca u Goričkoj i okolici Trsta, njima talijanski iredentizam nije smetao jer su ostali nepomiješani s Talijanima do svoje nacionalne granice – osim u gradu Gorici gdje se talijanska nacionalna svijest počinje širiti oko 1833. godine.

1 Duhovni temelj Mazzinijeva programa bila je njegova kolektivistički usmjerena filozofija povijesti iz koje proistječe dužnost da se ljudi okupe u nacijama i da se čitavo čovječanstvo obuhvati u obliku federacije republika.

Giuseppe Mazzini

4. Trst – kolijevka talijanskog iredentizma

Predvodnici talijanske nacionalne ideje u prvom su redu bili intelektualci koji su doselili iz Italije. Oni su od 1836. pa do 1846. izdavali list *La Favilla* (Iskra). Još su 1836. godine pisali da je tršćansko pučanstvo sastavljeno od Kranjaca (Slovenaca), Koroščana, Renanaca, Belgijanaca, Francuza i Grka i da se sve obitelji drže običaja iz svoje prijašnje domovine. Gospodarske prednosti trgovačkog grada s mjesnom autonomijom i slobodnom lukom privlačile su Nijemce i Talijane, dok su izvan gradskog središta živjeli slovenski starosjedioci. Tako je 1846. godine Trst postao „stjecištem triju naroda“. Nacionalni karakter Trsta očitovao se u jeziku koji se upotrebljavao u tršćanskim crkvama. Talijanski povjesničar Petar Kandler ističe kako se neko vrijeme talijanski jezik nije upotrebljavao u bogoslužju jer se mislilo da je pučanstvo slavensko, iako je govorilo ili se barem pričinjalo da govori talijanski.² S vremenom se povećao broj Talijana doseljavanjem iz Italije ili potalijančivanjem Slovenaca i pripadnika drugih naroda. Austrijska je vlast provodila politiku germanizacije, ali ona je imala slabog odjeka. Mnogobrojne talijanske škole, koje je austrijska vlada dozvolila Talijanima, učvrstile su talijanstvo Trsta i konačno stvorile od njega talijanski grad.

Talijanski se nacionalizam do 1848. razvijao mirno među obrazovanim osobama, dok se obično pučanstvo brinulo samo za svoje gospodarske poslove. Veliku ulogu u širenju talijanskog nacionalizma u Austrijskom primorju imao je carski kraljevski namjesnik, austrijski grof Franjo Stadion, koji je radio na približavanju Trsta i Venecije. Istarski su Talijani iskoristili takve prilike 1848. i gotovo prisilili vladu da odobri ustanovljenje niže talijanske

gimnazije u Kopru.

5. Revolucionarna 1848.

Hobsbawm navodi kako su u europskoj povijesti jedino zbivanja 1848. zahvatila i razvijene i zaostale dijelove kontinenta. Po njemu je to bila najraširenija i najmanje uspješna revolucija takve vrste, šest mjeseci nakon početka mogao se sa sigurnošću predvidjeti njezin opći slom, osamnaest mjeseci nakon početka svi srušeni režimi osim jednog ponovno su uspostavljeni, a jedini izuzetak, Francuska Republika, udaljila se koliko god je bilo moguće od pobune kojoj je dugovala svoje postojanje (Hobsbawm, 1989 : 16). Nijedna se revolucija nije tako brzo širila i uspjela preći granice, zemlje i oceane. U Francuskoj republika je proglašena 24. veljače, zatim se proširila se u jugozapadnu Njemačku, Bavarsku, Berlin i Milano, odnosno Italiju. Kako je već navedeno, revolucije 1848. nisu doživjele uspjeh, ali započele su svakako, hobsbawmovski rečeno, predigru u predostojeća zbivanja. Kako bi se objasnilo djelovanje Talijana u Istri i njihovu želju za ujedinjenjem s ostalim Talijanima, potrebno je reći nešto o pokretu *risorgimento*, ali i situaciji neposredno prije 1848.

Ekonomski je razvoj Italije u tom razdoblju obilježen dubokim razlikama između raznih sektora ekonomskog života i raznih pokrajina i zona u zemlji, potkopan dubokim proturječnostima i napetostima. Osnovne karakteristike i dinamika pokreta iz 1848. djelomični su odraz i ovih posljednjih. Nacionalni pokret, *risorgimento*, oslanjao se na još relativno tanak sloj građanstva, ali je ipak bio snažan zato što su nositelji državne reakcije u zemlji bile uglavnom strane dinastije, Habsburgovci na sjeveru, a Bourbonci na jugu. Na taj je način nacionalno pitanje u Italiji bilo povezano s liberalnim težnjama.³ U pokret su se slijevali ne samo nestrpljenje i napredne težnje građanskih slojeva i intelektualaca, već i nezadovoljstvo seljaka koji su svedeni na nadničare i najamnike (Procacci, 1996 : 211). Otpor protiv apsolutizma i tuđinske vladavine bio je vidljiv u tajnom udruženju karbonara koje se podijelilo u nekoliko grupa. Radikalno usmjerena grupa, pod vodstvom Mazzinija, beskompromisno je i bez obzira na društvenu i političku realnost, težila za ostvarenjem jedinstvene republike koja se trebala s ostalim europskim nacijama udružiti u savez naroda. Drugu grupu činila je skupina koja se zalagala za romantični neogvelfski san o ujedinjenju Italije pod papinskim vodstvom na temelju patriotski usmjerenog katoličanstva. Treća skupina, okupljena oko plemićkih i građanskih političara, očekivala je da će zemlju ujediniti Kraljevstvo Pijemonta i Sardinije, jedina talijanska država u

2 *L' Istria*, 5. kolovoza 1848., II.godina, br. 44, str.176., Trst.

3 Skupina autora, (1990.) *Povijest svijeta : od početka do danas*, Naprijed, Zagreb, str. 563.

kojoj je na vlasti bila domaća dinastija. Sve su tri koncepcije u revoluciji 1848./49. podvrgnute kušnji čime se pokazalo da nijedna od njih ne može ostvariti talijansku nacionalnu državu. Poraz pokreta 1848. godine bio je svakako velik udarac za stvar talijanske nezavisnosti i slobode; no ona je ipak previše uznapredovala da bi se moglo i pomisliti na njezino zaustavljanje.

Godina 1848. bila je prekretnica i za istarske Talijane koji su svoj nacionalizam i iredentizam stali pojačavati i provoditi u praksu, širiti među svoje mase i zauzimati stav protiv istarskih Hrvata i Slovenaca koji su se tada počeli nacionalno buditi. Svoje političke ideje nisu širili samo zapadno od Učke, nego također istočno od nje i to iz Rijeke. Talijanski nacionalni pokret u Istri ujedinila je borba protiv germanizacije i to protiv Metternichova pa zatim i Bachova apsolutizma. Te su godine istarski talijanski zastupnici u Carevinskom vijeću zatražili od Ministarstva unutarnjih poslova da se talijanski jezik proglasi jedinim službenim jezikom u Istri. Zahtjev nije ispunjen s obrazloženjem ministra grofa Franje Stadionca da u Istri živi većinsko slavensko stanovništvo. To su bili počeci političkih borbi protiv službenog priznavanja hrvatskog i slovenskog jezika iz kojih se postupno razvijao vrlo jak iredentistički pokret.

Revolucionarni pokreti i težnje talijanskih država za sjedinjenjem su se nastavili. Kad su se 1859. godine Talijani uz pomoć Francuza borili protiv Austrije za oslobođenje sjeverne Italije, istarski su Talijani krenuli u djelovanje. U prvom su redu radili njihovi emigranti sa svojim odborima u Italiji. Bili su u vezi s talijanskim generalima, ministrima i drugim političkim osobama i nagovorali ih da s vojskom provale u južni Tirol, Trst i Istru te da oslobode te krajeve. U tu su im svrhu slali također različite vojničke i političke vijesti. Nakon poraza kod Magente i Solferina Austrija je izgubila Lombardiju i zadržala Veneciju. Pojavila se tada i glasina da će Istra biti priključena Kranjskoj što je navelo talijanske načelnike istarskih pokrajina da u dogovoru s mletačkim centralnim odborom izruče caru molbu o priključenju Istre Veneciji. Nadali su se da će tada Istra pristupiti Savezu talijanskih pokrajina, a poslije u talijansku državu. Molbu su potpisali načelnici Pule, Kopra, Pirana, Poreča, Rovinja, Vodnjana i Labina. Međutim, nisu ju potpisali pazinski, bujski ni motovunski načelnik. Oni koji su nosili molbu bili su pozvani u kotarski ured i naloženo im je da se vrate kući jer će u protivnom biti odvedeni silom. To ih upozorenje naravno nije zaustavilo u vlastitom naumu jer su se istarski Talijani odazvali na molbu Giuseppea Garibaldija o doprinosu za nabavu pušaka i darovali 1000 franaka te potajno slali mornare u talijansku vojsku. Djelovanjem istarskih iredentista zapadna je Istra postala kolijevkom talijanskog iredentizma koji se kasnije proširio i na Mlečane. Kraljevina Italija proglašena je 1861., a sardinski kralj postao je Viktor Emanuel II. Ujedinjenje

Italije završeno je 1870. kada je Kraljevini Italiji priključen preostali dio Papinske Države. Time je nacionalni prostor Italije uglavnom zaokružen, no ujedinjena je Italija smatrala da postoje još neka područja izvan njezinih granica koje treba prisvojiti.

6. Glavni istarski nacionalisti i iredentisti

Kako je već navedeno, počeci istarskog iredentizma sežu i prije 1848. godine. Prema Boži Milanoviću taj je pokret temeljen u početku više na osjećajima, nego na djelovanju. Bio je više pjesnički, a manje politički i ostao je ograničen na nekoliko pojedinaca (Milanović, 1967 : 145). Talijanski su nacionalisti zauzimali stajalište da je Istra zapadno od Učke talijanska zemlja i da se hrvatsko-slovenska većina u njoj mora potalijančiti. Ne čudi stoga takvo mišljenje istarskih nacionalista jer je već 1854. godine glavni stožer sardinskog kralja Karla Alberta tvrdio da strateške granice nove Italije moraju biti na Bitoraju i sezati od Ljubljane te da moraju obuhvatiti Istru, Bakar, Kraljevicu, Krk, Idriju i Logatec. U prvoj polovici 19. stoljeća posebno su bili aktivni odvjetnik iz Kopra Antonio Madonizza, Michelle Fachinetti te povjesničar i sudac Carlo de Franceschi, a kasnije su im se pridružili labinski gradonačelnik Tomaso Luciani te koparski profesor i odvjetnik Carlo Combi.

Carlo de Franceschi

Madonizza je smatrao da bi se nacionalno jedinstvo istarskih Talijana moglo riješiti unapređenjem gospodarstva pa je izradio projekt o tzv. zemljoradničkim skupštinama koje bi ujedinile sve duhovne snage Istre. Veliki utjecaj na istarske Talijane vršio je istarski talijanski pjesnik Michelle Fachinetti, rodom iz Vižinade, pokrenuvši 1848. godine časopis *Il preludio*. Pristizanjem talijanskog tiska u Istru,

istarski je prostor bio dobro obavješten. Godinu dana kasnije pisao je : „Slaveni će nam se asimilirati – ne zato što to mi hoćemo, nego zato što oni neće moći stvoriti važna središta u Istri i Goričkoj jer je civilizacija uvijek na strani onih koji su u središtima, a ta su u Istri i Goričkoj većinom talijanska. Zaustavljanje asimilacije bilo bi samo na štetu Slavena.“⁴

Carlo de Franceschi rođen je 1809. u Gologorici, u doseljenoj talijanskoj obitelji koja se među neukim seljacima lako obogatila. Tijekom studija u Grazu stupio je u kontakt s karbonarima čime je započelo njegovo oduševljavanje za Italijom. Njegova je obitelj čak crvenim, bijelim i zelenim zavjesama na prozoru pokazivala svoje osjećaje za trobojnicu i talijanstvo. Svoj odnos prema Hrvatima i Slovencima pokazivao je u člancima i pismima. Takvo je primjerice pismo iz 1847. godine u kojem Franceschi opominje nekog dopisnika protiv austrijskih činovnika koji „bi htjeli da se digne slavenski elemenat i potisne talijanski“, pa da se „izazove između dviju narodnosti, što žive zajedno, natjecanje i neprijateljstvo, mjesto da se radi oko spajanja slavenskog elementa s talijanskim, koji, neusporedivo naobraženiji, mora ga prije ili poslije apsorbirati“ (Salata, 1929 : 43). Godine 1848. piše polemički članak protiv tvrdnje da je Istra slavenska : „Gdje dva različita roda žive zajedno – ne jedan uz drugi nego gotovo pomiješani – ondje je nemoguće ustaliti dvije narodnosti, dvije različite kulture. Od toga bi nastao kaos i neprestana borba među njima (...)“. Dva mjeseca kasnije pisao je on kao istarski zastupnik iz Beča da je Istra bila i da mora biti uvijek talijanska, a Slaveni da „će se polagano i bez poteškoća potalijančiti (...)“. Već je 1850. godine opominjao svoje sunarodnjake „da će se oba naroda podijeliti i strahovito mrziti“ (Salata, 1929 : 44).

U počecima druge polovine 19. stoljeća u većini zemalja načelo narodnosti više nije bilo idealno utemeljenje borbi, već je poslije 1870. godine ulazilo u svijet utopija o kojemu se više nije govorilo u ozbiljnom društvu i o kojemu se mislilo kao o nekome mladenačkom snu (Croce, 1957 : 336). To je načelo bilo još uvijek na snazi u jednom dijelu političkog svijeta na Apeninskom poluotoku i u redu vladajućeg talijanskog sloja u Istri. Pedesete i šezdesete godine 19. stoljeća razdoblje su kada vodeći intelektualni predstavnici talijanskog pokreta tadašnje austrijske pokrajine Istre uobličuju svoja nacionalistička razmišljanja. Oslonjeni na negativna iskustva iz 1848./49. svoje su težnje sve više usmjeravali prema talijanskim iredentističkim nastojanjima.⁵ Vivante navodi kako je Cavour 1860. godine

u jednom pismu kraljevskom komesaru Lorenzu Valeriju u Anconi pisao o počecima tršćanskog talijanstva : „Vrlo je korisno održavati dobre i aktivne odnose s Trstom, koji se kako mi kažu, pokazuje manje najvjernijim i više talijanskim.“ Bojeći se da bi njegove riječi mogle biti krivo shvaćene dodao je : „Nije posrijedi da ja pomišljam na skoro priključenje toga grada. Ali dobro je sijati, kako bi naši sinovi mogli ubirati“ (Vivante, 2002 : 76). Cavour je bio diplomat u punom smislu riječi i njegove su misli bile vrlo jasne. On je jasno iskazao posezanja za istočnom obalom Jadrana te je neposredno prije smrti istaknuo da se Kraljevina Italija mora pobratimiti s južnim Slavenima kako bi postala europski relevantna država (Vivante, 2002 : 77).

Odvjetnik i profesor, Carlo Combi (1827. – 1884.), poznat je po političkoj djelatnosti povezanoj s talijanskim nacionalizmom. Smatran je i vođom talijanskog pokreta za „oslobođenje“ Istre i Trsta te najvećim talijanskim patriotom u Istri. Tijekom boravka u Genovi, Milanu, Padovi i Rijeci objavio je niz članaka, surađivao u rječniku *Dizionario corografico dell'Europa* i napisao *Saggio di storia antica per la gioventu*, obavivši time pripreme radove za izdavanje almanaha *La porta Orientale* značajnog za talijanski nacionalno-politički program.⁶ Ondje je objavljivao povijesno-kulturološke priloge (*Dell'unità naturale della provincia, Notizie storiche intorno alle saline dell'Istria, Scuole serali in Istria*) kojima je nastojao pokazati kako se u Istri sve uklapa u kontinuitet talijanstva od Rimskoga Carstva, preko srednjeg vijeka i mletačkog razdoblja do nastojanja talijanske inteligencije da na tom kontinuitetu ustraje. Prilozi objelodanjeni u trima godištima almanaha (1857.–59.) bili su najava protuaustrijski usmjerenoga programa Tajnoga nacionalnog odbora za Trst i Istru (*Comitato nazionale segreto per Trieste e l'Istria*) čiji je član bio i Combi. Milanović navodi kako već 1859. Combi piše da su Slaveni u Istri sami po sebi određeni za potalijančenje, a k tomu ih vodi civilizacija jer i ono malo Slavena koji su se iškolovali vidi da je „posve nemoguće uspostaviti u Istri slavensku civilizaciju – među siromašnim i malobrojnim seljacima koji su u svemu različiti od Slavena s one strane gora, pa bi ih kao otpale listove samo posebno čudo moglo spojiti s njima i učiniti da se njihov srušeni panj zazeleni“ jer su oni samo pučanstvo „tu i tamo raspršeno među talijanskim narodom, na talijanskoj zemlji“ gdje nemaju „nijednoga svoga grada, nijednog mjesta, nijednog zvonika na kojemu bi bili ikada izvjesili kakvu zastavu kulture“ (...) pa „oni pojedinci koji na svoju nesreću ne razumiju takva načela, neka paze da ne

4 Usp. Milanović, Božo (1967.) *Hrvatski narodni preporod u Istri*

5 Talijanska je iredenta u punom zamahu nakon austrijskog poraza kod Sadove 1866. i sjedinjenja najvećeg dijela talijanskih zemalja 1870.

6 *Porta orientale* (tal. istočna vrata), geopolitički pojam kojim je sredinom XIX. st. nekoliko istarskih intelektualaca, među njima i C. Combi, u almanahu *La Porta Orientale* izrazio zamisao o „prirodnosti“ Istre kao „istočnih talijanskih vrata“. Time su se u Istri promicali talijanstvo i namjera da se čitav poluotok uključi u šire geopolitičko i ekonomsko okruženje.

započnu borbu koju osuđuje svaki čovjek zdrava razuma, a mogla bi izazvati ljuto neprijateljstvo kojim oni ne bi postigli ništa, nego bi se samo zapleli u mržnju zajedničkog dobra“ (Milanović, 1967: 148). Osobit poticaj Combijevu radu dao je razvoj događaja na Apeninskom poluotoku od 1859. do 1861. godine kada je konačno realiziran prvi dio povijesnih nacionalnih težnji Talijana – osnivanje Kraljevine Italije, prve nacionalne državne zajednice (Strčić, 1991 : 157). Njegova politička aktivnost privlačila je pažnju austrijske policije tako da je morao napustiti zavičaj i emigrirati u Italiju. Sklonivši se u Firencu vodio je talijanski pokret u Istri i Trstu s mnogo razboritosti i mudrosti. Sedam dana nakon više katastrofe Kraljevine Italije, Combi objavljuje svoj čuveni *Apello dagli istriani all' Italia* u kojemu snažno ohrabruje iredentiste te snažno istupa protiv Slavena. Svoja je stajališta o pitanju talijanstva Istre izrazio zajedno s Lucijanijem i Madonizzom u istarskom događaju poznatom i kao *Nessuno* u prvom sazivu Pokrajinskog sabora u Poreču 1861. godine. Tada je Istarski sabor bio pozvan da odabere zastupnike u Carevinsko vijeće i poslao je Jurja Dobrilu, porečkog biskupa, jednog od četiriju svećenika koji je tada u Saboru zastupao slavenstvo u javnom životu. Combi i Luciani su zbog ovog čina bili prisiljeni napustiti Austriju. Talijanske izbjeglice hladno je primio vladar Viktor Emanuel II. Tadašnjim je vođama prioritet bio protjerati Austriju iz Italije, a dokle bi mogla sezati Italija to im još nije bilo jasno.

Naglašavajući talijanstvo Istre i nacionalne interese te zamišljajući i opisujući istarsku povijest ne više od nje same i u obliku ograničene i bijedne pokrajinske, već kao dio – i to ne posljednji i ne manje slavan – velike povijesti Italije, Combi se svojom politikantskom kombinatorikom nametnuo suvremenima i idućim naraštajima. Otišao je upravo u vrijeme kada je postalo očito da se duboko prevario u svom mišljenju i očekivanjima.

Publicist, političar, proučavatelj starina i gradonačelnik Labina Tomaso Luciani (1818. – 1894.) bavio se prikupljanjem podataka o prošlosti i političkom djelatnošću poput ostalih talijanskih intelektualaca u Istri. U kući Carla di Franceschija sastajao se s predstavnicima talijanske liberalne, građanske i nacionalne oporbe. Bio je jedan od najvećih iredentista i boraca za pripajanje Istre Italije zbog čega je 1861. godine emigrirao u Italiju. Tamo je postao članom Centralnog političkog komiteta za mletačko područje koji je okupljao mletačke emigrante u Pijemontu. Savjetovao je sudjelovanje Talijana u istarskom Saboru što znači da je neposrednu aktivnost za ujedinjenje Istre s Italijom napustio i da je radikalizam nacionalnog zahtjeva zamijenio odlaganjem ideje ujedinjenja do stjecanja pogodnih uvjeta (Beuc, 1975 : 33). Suradivao je s Combijem, Garibaldijem, koji mu je davao podršku u pripajanju Istre

s Kraljevinom Italijom, te s Carlom De Franceschijem. U studiji *Korografski rječnik Italije* donio je uvjerenje da je talijanizacija i asimilacija jedini način bijega Hrvata i Slovenaca od siromaštva i socijalne marginalizacije. Iako su Hrvati bili brojniji u ruralnim područjima, svi seljaci koji su dolazili u grad postajali su Talijani pa je Luciani zaključio da je jedino rješenje za Slavene stopiti se s Talijanima, a ne nacionalno afirmirati. Luciani je izradio i program u kojem ističe borbu za jezik, školstvo, rukovodeće položaje u državnoj, pokrajinskoj i općinskoj upravi, oprez i utjecaj pri imenovanju klera i nadzor nad klerom da se ne miješa u poslove koji ne pripadaju u bogoslovlje. Ovakav program naravno nisu mogli prihvatiti svi Talijani. Upravo događaji oko saborskih izbora 1861. godine pokazali su kako i među Talijanima treba razlikovati dvije struje: liberalnu i konzervativnu. Talijanski su liberali početkom 1861. godine bili još uvijek antiaustrijski raspoloženi i samo su oni prihvatili Lucianijev program. Zajedno s Combijem preko brojnih apela i predstavljanja nastojao je skrenuti pozornost kralja Viktora Emanuela II. i talijanske vlade na neopravdane njemačke pretenzije prema Trstu i podsjetiti da cijelo područje Retijskih, Julijskih i Karnijskih Alpa sve do kvarnerskih otoka predstavlja talijanski teritorij. Željeli su upozoriti da bi odricanje od tog teritorija bilo suprotno interesima i nacionalnoj časti te da bi predstavljalo opasnost za Italiju i bilo zametak budućih europskih nesporazuma. Luciani i Combi pokušali su bezuspješno doprijeti do talijanskog vojnog zapovjedništva i tamo poduprijeti projekt generala Cialdinija, koji je predviđao napad u pravcu Soče, zauzimanje Trsta i Istre te poduzimanje aktivnosti mornarice. Nisu se ostvarili ranije pripremani – u suradnji s mađarskim, poljskim i hrvatskim revolucionarima, primjerice Eugenom Kvaternikom – planovi ekspedicije Guiseppea Garibaldija u Dalmaciju, uz koje su talijanski iredentisti vezali ozbiljne nade (Cetnarowicz, 2012 : 438). Njegovo najznačajnije djelo je *Labin, Povijesno-etnografska studija* tiskana u Veneciji 1879. godine u kojoj je donio zanimljiv prikaz povijesti Istre s posebnim osvrtom na Labin. U brošuri je pisao o tome kako su Labinjani pravi Talijani te i da manje grupe Talijana žive u okolnim mjestima – u Svetoj Nedelji, Svetom Martinu, Kršanu i Čepiću. Pisao je i da su Dalmatinci, Liburni, Srbi i Albanci, koji su tada živjeli na Labinščini, govorili venecijanskim dijalektom, odnosno talijanskim jezikom. Njegovo političko djelovanje u Labinu vrlo je značajno gdje je čak dva puta bio izabran za gradonačelnika i to 1847. i 1854. godine. Njegova je zasluga što je Labin 1843. godine dobio kazalište na mjestu skladišta žita te se suprostavio namjeri da se na tom mjestu izgradi javno gradsko kupalište. Ono što je manje poznato je to da je bio utemeljitelj limene glazbe i dramske družine. S velikim se entuzijazmom zalagao za društveni i materijalni razvitak svoga grada. Iako je umro u Veneciji, njegovi se

posmrtni ostatci nalaze u obiteljskoj grobnici u Labinu gdje su prenijeti 1923. godine.

7. Protivnici iredentizma

Izričaj *neoslobođene zemlje* prvi je 1877. godine upotrijebio Matteo Renato Imbriani koji je uz potporu Garibaldija i drugih istaknutih političara i intelektualaca osnovao Društvo za neoslobođenu Italiju. Iredentističkim željama za pripojenjem Trsta, Gorice i Istre Italiji bili su tada protivni glavni politički i kulturni vođe *risorgimenta* poput Mazzinija, Tommasea, Cavoura, Cantùa i novinara Pacifica Valussija.

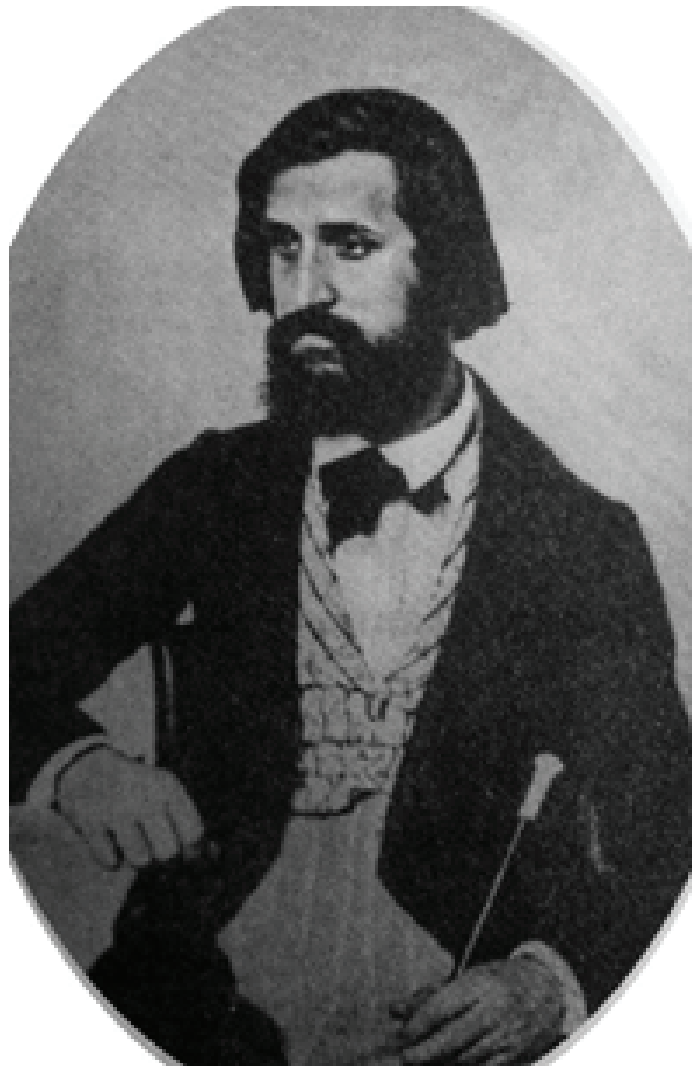
Mazzini je prije 1831. i 1857. te poslije 1871. spominjao kao buduću granicu Italije Trst, Alpe i Postojnu, ali je to činio vjerojatno zbog nepoznavanja svih tih krajeva jer se držao načela narodnosti koja mu je bila nepobjediva kao savjest (Milanović, 1967 : 143). Govorio je Talijanima da treba ići preko potoka Judrija i da Talijani imaju pravo doći do ušća Soče, ali da dalje nemaju prava. Dalmatinac Nicolò Tommaseo nije bio za to da Trst pripadne Italiji. Smatrao ga je mjestom povjerenja između više narodnosti. Cavour, kao praktičan političar, nije radio na priključenju Trsta Italiji, nego na tome da se Austrija odrekne Venecije u zamjenu za turske pokrajine sve do Soluna. Spomenuti talijanski prvaci bojali su se da bi pripojenje Gorice, Trsta i Istre Italiji dovelo do spora sa Slavenima koji su se također budili. Ljudevit Vuličević u knjižici *Slavi e Italiani*, čiji je dio objavljen u *Našoj slogi*, spominje kako talijanski general Alfonso la Marmora nije na Trst nikada pomišljao jer je smatrao „ako i uzmeš da je Trst po govoru i običajima više talijanski nego njemački, ipak je onaj grad, naročito trgovački, zbog svoje koristi vezan za Njemačku, a što je još više – onaj je grad okružen slavenskim i njemačkim pučanstvom“⁷.

Milanović navodi kako je novinar Pacifico Valussi⁸ potkraj 1848. pisao da bi „Istra, prepuštena sama sebi i odijeljena od austrijskog štitništva, postala talijanska možda u malo godina“, ali Trst premda talijanski, bio bi „privučen k sjeveru“ jer da su u Trstu svi „Trščani“ (austrofilii). Zatim je pisao da su smiješni „oni Talijani u Trstu i Istri koji bi htjeli priklopiti Italiji Trst, Istru, Dalmaciju i svako mjesto gdje tko govori talijanski“ pa zato treba uvjeriti „tu našu braću da oni, premda moraju biti s nama združeni simpatijama,

ipak ne smiju odijeliti svoje interese od susjeda koje imaju iza leđa“ (Milanović, 1967 : 147).

Jasno se vidi da je slijedio Tommaseovu koncepciju o pomirenju Talijana i Slavena imajući u vidu zajedničke interese i međusobnu suradnju.

U pismu Tommaseu 1848. godine Valussi je razmišljao o formiranju „pomorske Švicarske“, tj. jedne slobodne luke, italo-ilirskog primorja, zone koja bi se nalazila između

Pacifico Valussi

talijanskog poluotoka i slavenskih naroda, a koja bi odgovarala ondašnjoj mletačkoj Dalmaciji. Kao neka vrsta „tampon države“ slobodna je luka trebala pridonijeti u odnosima Talijana i Slavena na ekonomskim, društvenim i kulturnim poljima (Lazarević Di Giacomo, 2009 : 354). Ideja je naišla i na neodobravanje senatora Prospera Antoninija koji ju je nazvao ‘čudnom utopijom’. Zanimljivost u slučaju novinara Valussija jest njegova promjena mišljenja od 1861. godine pa nadalje kada je pisao u prilog iredentizmu.

⁷ *Naša sloga*, 1. siječnja 1878., IX. g., br. 1, str. 3., Trst

⁸ Pacifico Valussi (Talmassons 1813. – Udine 1893.), furlanski novinar i pisac. Bio je urednik nekoliko novina u Trstu (*La Favilla*, *l'Osservatore Triestino*), u Veneciji (*Fatti e Parole*, *Il Precursore*, *La Fratellanza de' Popoli*), u Milanu (*La Perseveranza*), u Udinama (*Il Friuli*, *L'Annotatore Friulano*, *La Giunta domenicale al Friuli*). Sudjelovao je aktivno u risorgimentu nakon 1860.

Zalagao se za pripojenje Austrijskog primorja Italiji, ali se u isto vrijeme branio izjavom da to pripojenje nije životno pitanje Italije jer Trst i Istra mogu još čekati, samo da se na njih ne smije zaboraviti. Spis *Trieste e l'Istria e loro ragioni nella questione italiana* govori o problemu ujedinjenja Italije i pitanjima Trsta i Istre te se smatra manifestom jadranskog iredentizma.

Osim talijanskih protivnika bilo je i hrvatskih pisaca i političara koji su javno zagovarali granicu Italije na Soči kao jedinu pravednu. Tako je Dubrovčanin Matija Ban pisao da „je sama priroda napravila Jadransko more eminentno slavenskim“, a Eugen Kvaternik isticao da su „sva Istra i okružje Gorice neusporedivo sastavni, prvenstven, prirodan i isključiv dio teritorija Hrvatskoga kraljevstva“ (Milanović, 1967 : 144).

8. Zaključak

Talijanski nacionalizam i iredentizam u Istri sve do konačnog ujedinjenja Italije 1870. godine predstavljao je dio političkog programa vodećih intelektualaca. Potaknuti idejama i težnjama Talijana, istarski su Talijani zagovarali ujedinjenje s Italijom i pri tom umanjivali važnost slavenskih naroda na prostoru Istre. Prijestolnica tog političkog zahtjeva bio je Trst u kojem su uz Talijane boravili i Hrvati i Slovenci. Među vodećim talijanskim političarima u Istri bili su Antonio Madonizza, Carlo de Franceschi, Carlo Combi i Tomaso Luciani. Svoja su mišljenja izražavali u brošurama, člancima i znanstvenim raspravama. Posebice su bili oštri u kritici Slavena i odnosu Talijana prema slavenskim narodima. Ideje talijanskog nacionalizma i iredentizma pronašle su dobar odjek na području Istre iz razloga što je ondje talijansko stanovništvo činilo vladajući sloj i bilo dominantno u obnašanju vlasti. S druge strane, Hrvati i Slovenci svoje težnje za ravnopravnošću izražavaju upravo zbog jačanja talijanske dominacije i osporavanja nacionalnih prava ostalih naroda u Istri. Važno je istaknuti da su upravo šezdesete godine 19. stoljeća bile ključne kako za ujedinjenje Italije, tako i za razvoj političkih ideja koje su se nastavile i nakon ujedinjenja te potpunu afirmaciju dobile nakon Prvoga svjetskog rata.

Summary Development of Italian Nationalism and Irredentism in Istria

The paper presents the development of Italian nationalism and irredentism in Istria from the beginning of the 19th century until the final unification of Italy in 1870. Italy at the beginning of the 19th century began its struggle for independence with the Risorgimento movement and it started to spread its ideas to the areas with the Italian population. An increasing number of political journals and the education of Istrian Italians in Italy had led to the protests against the Austrian authorities in Istria, as well as to the impugment of national rights of Slavic peoples in that area. Risorgimento ideas were not directed only against Austria-Hungary, but against France and Great Britain as well. By returning to Istria, Italian intellectuals began rigorous campaigns against the Slavic people in newspapers, pamphlets, articles, and even in scientific papers. Of course, the Slavic peoples of Croats and Slovenes were not indifferent to that and as they felt threatened by the Italian hegemony, they started the fight for the national equality. The unification of Italy did not stop the claims on the East Adriatic coast. On the contrary, they were still present, just less intense than before, which will be particularly evident at the end of the 19th century and at the beginning of the First World War.

Literatura

Izvori :

1. *L' Istria*, 5. kolovoza 1848., II. g., br. 44., Trst.
2. *Naša sloga*, 1. siječnja 1878., IX. g., br. 1, Trst.

Literatura :

1. Beuc, Ivan, 1975. *Istarske studije: osnovni nacionalni problemi istarskih Hrvata i Slovenaca u drugoj polovini 19. stoljeća i početkom 20. stoljeća*, Zagreb.
2. Cetnarowicz, Antoni, 2012. *Hrvatski i slovenski nacionalni pokret u Istri u razdoblju jačanja talijanskog iredentizma u prvim godinama dualizma*, Historijski zbornik, vol. 63., br. 2.
3. Croce, Benedetto, 1957. *Storia d'Europa nel secolo decimonono*, Bari.
4. Hobsbawm, Eric, 1989. *Doba kapitala 1848.- 1875.*, Zagreb.
5. Klaić, Bratoljub, 1974. *Veliki rječnik stranih riječi*, Zagreb.
6. Lazarević Di Giacomo, Persida, 2009. *Pacifico Valussi o Hrvatima za vreme revolucionarnog godišta 1848. / 1849.*, Croatica et Slavica Iadertina, Zadar.
7. Milanović, Božo, 1967. *Hrvatski narodni preporod u Istri*, Pazin.
8. Procacci, Giuliano, 1996. *Povijest Talijana*, Barbat, Zagreb.
9. Salata, Francesco, 1929. *A Carlo De Franceschi dedicandogli Pisino publico busto bronzeo*, Parenzo.
10. Skupina autora, 1990. *Povijest svijeta : Od početka do danas*, Naprijed, Zagreb.
11. Strčić, Petar, 1991. *Prilog poznavanju iredentističke djelatnosti Carla Combija 50-tih i 60-tih godina 19. stoljeća*, Annales – Anali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin.
12. Večerina, Duško, 2001. *Talijanski iredentizam*, Zagreb.
13. Vivante, Angelo, 2002. *Jadranski iredentizam*, Dom i svijet, Zagreb.